

A FOST TRANSILVANIA ÎN VEACUL AL XVIII-LEA ȚINTĂ SAU PUNCT DE PLECARE DE MIGRAȚIUNI ROMÂNEȘTI?

Extras din Golopenția, A. Golopenția S., 1999. Opere complete. Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică, A. Golopenția, Golopenția, S., Editor. București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic, cu adnotări Golopenția S. la sfârșitul extrasului.

Una din ideile directe propagare de autorii articolelor ce alcătuiesc volumul de dibace persuasiune, intitulat „*Siebenbürgen*“ și scos în august 1940 pentru a justifica cererea de realipire la Ungaria a Transilvaniei, este afirmația că, deși apăruseră în Transilvania cu veacuri înainte, *românii s-au îndesit acolo de abia în veacul al 18-lea, când împilări fanariote i-ar fi silit să se refugieze din Principate, trecând Carpații.*

Articolul lui L. Tamás, consacrat elementului românesc și intitulat *Rumänen* (Wlachen) enunță amănunțit această viziune:

„Afluxul valahilor în Transilvania devine din ce în ce mai pronunțat în cursul veacului al 18-lea, îndeosebi în timpul Domnilor fanarioți, numiți de Sultan, de pe tronul Voivodatelor (1711–1820). Nicăieri pe fața pământului iobagii n-au fost mai crâncen exploatați ca în cele două Voivodate pomenite. Ei erau sclavi, puteau fi vânduți și nenumărate biruri îi apăseau. Dintre elementele aparținând la diferite neamuri, ce au imigrat în veacul al 18-lea, masele valahe ce fugeau din Voivodate erau cele mai numeroase. Ambasadorul împăratului Austriei la Poartă a trebuit să facă demersuri pentru împiedicarea imigrărilor în masă, care însă n-au dat roade.

„În timp ce în anul 1720 locuiau în cele 5 comitate ale Banatului 45.000 suflete, cifra aceasta a sporit până în anul 1787 la 774.000. Cauza acestei creșteri disproporționate a fost imigrarea elementului valah. Și comparația celor două cifre de mai sus este semnificativă. Iezuiții, care se străduiau pentru Unirea valahilor, au consemnat că cifra românimii din Transilvania era la sfârșitul veacului al 17-lea de 200.000.

„Chiar dacă sporim această cifră cu 25%, ea încă nu reprezintă mai mult decât jumătate din populația totală a Transilvaniei. Acest spor neproportional nu poate fi explicat nici prin sporul natural, nici prin valahizarea de grupuri de

iobagi maghiari. Cauza unică este imigrarea, dovedită și prin documente“ (75–76).

În multe din celelalte articole, începând cu cel al istoricului și ministrului B. Hóman (p. 36), găsim cel puțin pomenită — fie că tema articolului oferă sau nu un prilej decent pentru a o plasa — teza aceasta a imigrărilor masive de români munteni și moldoveni în Transilvania veacului al 18-lea și a rebarbarizării românilor aflători acolo, și civilizați prin contactul cu ungurii, prin covârșirea lor de către românii nou veniți. Unii dintre autori transpun această teză și în secole anterioare. Așa Eugen Berlász de la Arhivele de stat maghiare proiectează, în articolul intitulat *Viața economică a Transilvaniei*, acest clișeu: *imi-grări de români — barbarizare* și în veurile 13 și 17:

„Când înaintarea mongolă a distrus aproape țărănimea maghiară din văile Someșului, Mureșului și Crișului, câmpiile părăsite au fost ocupate de păstori valahi care coborau din munți. Nu e de mirare că agricultura din bazinul Transilvaniei, bine dezvoltată în Evul Mediu, a dat tot mai mult înapoi. Economia cu două și trei asolamente a ungarilor, descălecătorii noi au scoborât-o la economie pastorală, lăsând terasele bine trasate pe coaste să se părginească. Neglijau aratul și grăpatul, pentru că uneltele lor erau defectuoase, gunoitul — pentru că nu aveau vite mari. Nivelul ridicat din trecut n-a putut fi menținut de noii coloniști decât cu mare greutate și numai acolo unde gospodăriile maghiare au dat exemplul corectei gospodării a pământului. Nici teritoriul sașilor n-a rămas ferit de regrese, deși pe el pierderile de populație cauzate de război erau mai mici.

„Viața economică a Transilvaniei a ajuns să arate destul de curând neajunsurile grele ale expansiunii române. Meseriile, frumos dezvoltate până la capătul Evului Mediu, au ajuns și ele într-o criză primejdioasă în veacul al 17-lea. Dificultățile întâmpinate de ele se trag din același izvor ca nevoile agriculturii. Cu țărănimea maghiară distrusă a dispărut un număr mare de consumatori, iar această pierdere n-a fost compensată prin colonizări românești, dat fiind nivelul cultural scăzut al acestui popor. Pături largi au fost lovite astfel de pauperizare: mica nobilime și burghezia au fost nevoite să se depărteze tot mai mult de stilul de viață cuprins datând din Renaștere, și să-și reducă trebuințele la un minim. O singură clasă ar fi putut ajuta meseriile prin comenzile ei: aristocrația. Aceasta însă nu mai era satisfăcută de produsele indigene, cu excepția lucrărilor în aur, confecționându-și îmbrăcămintea din stofe, mățăsuri și catifele și piei străine“ (122–133).

Ideea aceasta a unor imigrări masive românești în veacul al 18-lea din Muntenia și Moldova în Transilvania este, — cu toată favoarea de care se bucură în Ungaria de azi, după ce Iuliu Szekfű, istoricul oficial al Ungariei de azi (și

unul din propagatorii mitului contemporan al coroanei Sf. Ștefan) a inserat-o în tomul VIII al voluminoasei sale istorii a națiunii maghiare, pe care a scos-o în colaborare cu Bálint Hóman, — o însăilare care nu rezistă nici celui mai fugar control rațional.

Transilvania istorică n-a fost în veacul al 18-lea și nici în veacurile anterioare țintă de migrațiuni românești pornite din Muntenia și Moldova. Ea a fost, dimpotrivă, în veacul al 18-lea, punctul de plecare al unor curente puternice de emigrare, îndeosebi românești. Acestea se îndreptau, pe de o parte, spre Crișana și în Banat, ocupând stepa și regiunile mlăștinoase din stânga Tisei care începeau a fi asanate, iar, pe de alta, spre Muntenia și Moldova.

Țara Românească și Moldova au fost și ele, în acest veac, punctul de plecare al unor curente nu mai puțin puternice de emigrare. Dar migrațiunile, pornite din Moldova, se îndreptau spre „Ocraina“ sau Țara „Căzăcească“, iar cele din Muntenia spre Țara „Turcească“, adică în părțile de nord ale Bulgariei și Serbiei, populația Olteniei trecând atât peste Dunăre cât și peste Munții Cernei, în Banat, unde urmașii lor, așa ziii bufeni, pot fi găsiți și azi în șesul Carașului și în Banatul iugoslav.

Pricinile acestor emigrări, care constituiau una din problemele cele mai grele ale stăpânirilor din veacul al 18-lea, și asupra cărora au fost întreprinse numeroase anchete, din ordinul atât al împăraților austrieci cât și al domnilor munteni și moldoveni, erau, cum s-a constatat, în Transilvania: 1. regimul social îngreuiat an de an; 2. fiscalitatea excesivă; 3. politica de catolicizare; 4. recrutările și militarizările regiunilor de margine; iar în țările românești: 1. regimul social și 2. fiscalitatea apăsătoare.

Direcția emigrărilor a fost totdeauna dinspre țările cu o administrație mai organizată, spre cele cu administrația mai puțin eficace, adică dinspre Transilvania spre țările românești, iar dinspre acestea spre ținuturile de sub stăpânire turcească: Bugeac și Crimeea, sau căzăcești (Ucraina).

Politica de scutiri acordate imigranților de către domnii țărilor românești, de Poartă și de administrația militară austriacă a Banatului, a contribuit și ea la stabilirea acestei direcții a emigrărilor.

Cel ce-și ia osteneala să privească în amănunte istoria sud-estului european în veacul al 18-lea, găsește confirmări numai pentru viziunea expusă mai sus și nici un sprijin pentru teza propagandistică maghiară, discutată aci.

Aflăm în documentele transilvane nenumărate detalii despre emigrări de români, ordonanțe numeroase menite să stăvilească trecerile peste munți (1699, 1739, 1758 etc.), constatările amănunțite ale comisiei instituite de Maria Terezia, la 1746, spre a stabili, la fața locului, pricinile ce împingeau la emigrări. Documentele muntene și moldovene și călătorii străini, dimpotrivă, nu vorbesc decât despre *imigrări de ungureni*, despre scutiri și slobozii, cum erau cele din

hrisovul pentru bejenari al lui C. Racoviță din 1756, despre treceri peste Dunăre și Nistru și despre reformele lui Mavrocordat, menite a le stăvili, îmbunătățind starea rumânilor și a vecinilor.

Caracterul insuportabil al *situației sociale* și al fiscalității care apăsau iobagii și îndeosebi pe români, poporul-iobag al Transilvaniei și care au dus, după numeroase mișcări locale, la răscoala lui Horea de la 1784, este caracterizat cu dreptate de chiar istoricii maghiari din veacul trecut al răscoalei: de baronul D. Teleki (1865) și de Fr. Szilágyi (1871), ambii membri ai Academiei maghiare. Cel din urmă spune în lucrarea sa: ...conștiința amară a soartei lui de slugă sta în fața bietului valah în fiecă clipă și în orice loc și sentimentul stării lui mizerabile îl însoțea în cursul întregii lui vieți. ...O astfel de stare, în care valahul suga încă cu laptele maică-si aversiunea față de asupritorul său, nobilul al cărui iobag era, a trezit și copt în el, în mod inevitabil, ura, în realitate nu totdeauna dreaptă, față de unguri, ură care a răbufnit înspăimântător cu prilejul răscoalei... Există o fatalitate, o dreptate pedepsitoare în viața inșilor, a neamurilor și a statelor, potrivit căreia „Dumnezeul puternic și răzbunător pedepsește păcatele părinților în fii, până în nepoți și strănepoți“ (II. Moise XX, 5). Trebuie să privim ca o atare Nemesis în viața Transilvaniei răscoala lui Horea; ținerea veacuri de-a rândul a poporului valah în afara legilor și în grea robie nu a rămas nepedepsită. În viziune creștină, acest Nemesis înseamnă: „Dumnezeu este prezent în istorie“ (*A. Hora világ Erdélyben*, Budapesta, Athenaeum, 1871. p. 14).

Vedem rezistența religioasă, înțepită prin acțiunea călugărului Visarion (1744) și condusă de protopopii Teodor și Radu din Brașov (1735) și de „popii“ Ion din Aciliu (1758), Sofronie Cioară (1760) și Tunsu din Sad și fuga credincioșilor lor în țările românești, unde-și puteau urma credința, netulburați de dragonade și de artilerie, pusă să radă de pe fața pământului sute de mănăstiri și schituri ortodoxe (1761–63).

Cunoaștem spaima pe care au iscat-o recrutările și militarizarea granițelor la români și secui și mulțimea celor ce au căutat să fugă dinaintea unor constrângeri sângeroase, ca aceea din valea Rodnei (1763) sau din noaptea crâncenă de la Madefălău (1764).

Convingătoare pentru cel ce vrea să verifice dacă în veacul al 18-lea migrațiunile plecau spre sau porneau din Transilvania, este comparația dintre evoluția populației în Transilvania și în Țările Românești în ultimii 200 de ani. Populația Transilvaniei istorice de 0,8 milioane la data catagrafiei austriece din 1720–21¹, a ajuns de numai 1,4 milioane la 1787, ceea ce reprezintă un spor anual inferior celui din veacul 19 (0,7% față de 1,1%). Apoi, în ultimii 150 ani,

¹ Vezi Acsady Ignac: *Magyarország népesége a Pragmatica Sanctio korában*, Budapesta, 1896.

cum a arătat Helmut Haufe, istoricul german al evoluției populației în Europa veacului al 19-lea, în studiul său intitulat: *Die Bevölkerungsentwicklung Rumäniens im 19 u. 20. Jahrhundert*², populația Transilvaniei s-a dublat (crescând de la 1,4 milioane în 1787 la 3,1 milioane în 1930), iar populația țărilor românești s-a împătrit, sporind de la 1,8 milioane în 1810, la 6,9 milioane în 1930).

Este, însă, știut că acolo unde populația sporește rapid ne găsim în fața unor regiuni de imigrare și nu de emigrare, pe când acolo unde numărul populației este în relativă stagnare stăm, mai degrabă, în fața unor regiuni vlăguite prin emigrări.

Migrațiunile poporului românesc în veacurile 18 și 19 n-au fost studiate până acum cu amănunțirea cu care a studiat în Serbia mișcările de acest fel, pe care le numește „metanastase”, școala marelui geograf Cvijici. Dar chiar și prezentările de ansamblu, cum sunt [cele] ale prof. I. Nistor: *Emigrările de peste munți*³ și ale lui N. Gh. Dinculescu: *Contribuțiuni la mișcările de populație*⁴ și cercetările despre așezările de ungureni din Muntenia ale doamnei Maria N. Popp și ale lui Ion Conea, ca și, de asemenea, toate monografiile regionale și locale și cercetările consacrate transumanței mărginenilor, mocanilor și românilor din Carpații orientali (Hintz, A. Veress, N. Dragomir, Ghelasse și S. Oprean), toate arată convingător și fără putință de contestare că migrațiunile românești, departe de a se îndrepta în veacul al 18-lea spre Transilvania, aveau acest ținut de munte românesc ca punct de plecare. Cercetările recente ale unor T.A. Stoianovici și M. Biji⁵ au arătat continuarea și în veacul al 19-lea și 20-lea a emigrărilor din Transilvania în Muntenia și Moldova.

Straniu este că mai toate aceste fapte și mai toată această viziune erau cunoscute în Ungaria. I le-a spus răspicat lui Szekfű și elevilor săi, cu temeinică documentare, încă în 1935, sociologul maghiar Robert Braun în broșura *A százötven év előtti Horavilág* (Răscoala de acum 150 ani a lui Horea). Nici nu i s-a răspuns de cei vizați, și faptul nici n-a împiedicat „Societatea istorică maghiară (1867)” să editeze volumul „Siebenbürgen” și să-și compromită girul.

Redăm pasagiul lung în care Robert Braun destrăma înainte cu 5 ani clișeul imigrare (de români în veacul al 18-lea) — *barbarizare*, fiind siguri că cititorii vor avea o bucurie intelectuală nu mai mică, citindu-i argumentarea strânsă, decât noi când l-am tradus.

² „Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik”, 1938.

³ Comunicare făcută în ședința de la 22 mai 1915 a Academiei Române.

⁴ „Anuarul de Geografie și Antropogeografie”, 1914–1915.

⁵ „Unde bate inima Țării” — *scurgerea spre șes și spre regiunile industriale a populației de la munte în veacurile XIX și XX și Descălecări ardeleni în Vechiul Regat în lumina Recensămintelor de la 1899 și 1930*, apărute ambele în săptămânalul „Excelsior”, 1941, Nr. 16 și 17.

„Jancso Benedek⁶ și împreună cu el Szekfű Gyula cred că la începutul veacului al 18-lea cifra românilor a fost relativ scăzută și că s-a umflat atât de neașteptat în cursul veacului, încât acest lucru nu s-a putut produce de pe urma sporului natural, ci numai de pe urma unor imigrări. Punctul de plecare al valului de imigrațiuni erau Țările românești; iar cauza lor, jafurile necruțătoare ale domnilor fanarioți. Populația seminomadă imigrată a răscolită româniimea așezată în Transilvania, comprimându-i nivelul la o treaptă economică inferioară: la nomadizare și la o ținută morală mai scăzută: la organizarea de bande de prădători.

„Toate aceste premise și afirmații sunt însă greșite.

„Toate acele numărători de populație, pe care le invocă Jancsó spre a dovedi imigrarea, n-au fost nici pe departe recensăminte în înțelesul de azi, ci catagrafii întemeiate pe evaluări. Preoții arătau, la nimereală, pe sate, numărul de familii de sub păstorirea lor. Cercetări mai noi, amănunțite⁷ au stabilit că în catagrafii erau scăpate numeroase sate. Mai departe, înseamnă un arbitrar destul de mare să stabilești numărul sufletelor pornind de la cifra familiilor și presupunând că numărul mediu al membrilor de familie este cinci. Dacă ținem în seamă aceste două izvoare de erori, ne putem îndoi de preciziunea rezultatelor obținute. Dar nu aceasta e greșeala cea mai mare a calculelor lui Jancsó, ci aceea că punctul de plecare, adică cifra întâi la care le raportează pe toate celelalte, merită mult mai puțină încredere decât „numărătorile“ amintite. Această cifră este scoasă din raportul de la 1701 al noului episcop greco-catolic, după care 200.000 oameni ar fi primit Unirea, în timp ce iezuiții (Baranyi și Hevene) raportează la 1701 Împăratului: „... întreaga noastră Biserică (adică cea greco-catolică) numără în Transilvania cel puțin 200.000 suflete“. Fără a mai vorbi despre acest „cel puțin“, nu par a fi înglobați aici cătuși de puțin greco-ortodocșii. Jancsó și-a dat seama și el că cifra nu inspiră încredere și adaugă: „Dar chiar dacă presupunem că această socoteală a iezuiților n-a fost precisă și am majora la 250.000 cifra valahilor, printr-o corectare de 25%...“ etc.

„Dacă, însă, cifra de plecare (adică 200.000) este cu totul arbitrară, corecția tot atât de arbitrară n-are cum schimba lipsa ei de valoare. Dacă catagrafia următoare, care merită oricum mai multă crezare decât această cifră spusă la întâmplare, prezintă diferențe însemnate față de întâia cifră, atunci nu decurge din aceasta că populația a sporit în mod neașteptat, ci mai degrabă că cifra întâi este rezultatul unei evaluări netemeinice. N-ar putea fi explicat prin imigrări acest spor izbitor decât dacă s-ar putea dovedi că *într-adevăr* (sublinierea lui

⁶ Autorul lucrării *Român nemzetiségi törekvések*, ceea ce înseamnă „Istoria năzuințelor naționale ale românilor“, apărută la Budapesta 1896–99 (nota traducătorului).

⁷ Vezi Pâclișanu: *Statistique des Roumains de Transylvanie au 18e siècle*, „Revue de Transylvanie“ 1934, august (nota lui R. Braun).

Braun R.) a avut loc o imigrare. Dar Jancsó nu poate invoca nici un exemplu de astfel de imigrare în *Transilvania* (sublinierea lui Braun R.). Toate exemplele pe care le invocă privesc Banatul, în care teritoriul, cucerit de curând de turci, productiv și aproape lipsit de populație, era firesc ca lumea să fi năvălit din toate părțile.

„În schimb, se găsesc numeroase știri că din Transilvania au avut loc emigrări considerabile spre țările românești și chiar Jancsó le pomeneste, măcar în parte. Una din dovezile acestei emigrări din Ardeal ne-o dau *Halmágyi Istvan naploi és iratai* (Jurnalele și scrierile lui Stefan Halmágyi) în volumul 38 din *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores...* care privesc aproape întregă jumătatea a doua a veacului al 18-lea, fiind izvorul contemporan cel mai important al vieții publice și private transilvane. Halmágyi a petrecut 32 de ani în serviciu public (cea mai mare parte în Cancelaria guvernatorului, R.B.) și în opera lui nu e vorba decât într-un singur loc de refugiarea din țările românești în Ardeal, a cuiva, dar și în acest caz (p. 403) e vorba de anturajul nobil al Domnului Moldovei, care a trecut munții de teama turcilor. Dimpotrivă, se găsesc din prisos plângeri cu privire la emigrările (*profugium*) în țările românești. Astfel, de pildă, în septembrie 1764: „Mulți oameni au trecut anul acesta în Moldova, îndeosebi din județele Turda, Cluj, și Someș, mai ca la o mie. Au fost trimiși canceliști să ancheteze despre cauzele profugiului. Puțini au pomenit greutatea dărilor, cei mai mulți au invocat asprimea stăpânilor de moșii“ (p. 127). Luna mai 1766: „... Atât din ținutul Rodnei cât și de pe pământul Făgărașului au fugit grănicerii cu grămada, cred că numai anul acesta au trecut dincolo până acum vreo 300, cei mai mulți cu armele, câți vor mai trece de acum încolo“ (p. 256). „... Dintre iobagi au plecat numai din Făgăraș luna aceasta 700 (p. 257). Septembrie 1767: „Au plecat emigrând cel puțin 4.000 oameni, soldați și iobagi, din acele districte“ (p. 324). Octombrie 1767: „Marea emigrare care a avut loc anul acesta a făcut un mare gol și în fondul contribuțiilor“ (p. 337).

„Aceste citate pot încredința pe oricine nu numai despre proporțiile mari ale emigrărilor, respectiv evadărilor (căci cifrele pomenite sunt mari în veacul al XVIII-lea, cu populația lui rară, R.B.) ci și despre cauzele acestora. Câtă gravitate le-a atribuit Maria Terezia ne arată tenacitatea cu care ea a căutat să-i atragă în țară pe secuii emigrați. Se mai poate afirma cu curaj că, dacă ar fi avut loc o imigrare cât de cât considerabilă, aceasta nu i-ar fi scăpat lui Halmágyi, care n-ar fi păstrat tăcerea cu privire la un eveniment atât de important. În întreaga conștiință publică a nobilimii transilvane era prezentă teama că toată românimea ar putea emigra în țările românești, iar fără iobagi, cum spusese Verböczi, *nobilitas parum valet* (nobilimea prețuiește puțin)...

„E cu totul lipsită de temei presupunerea lui Szekfü că în Țările românești, pe unul din solurile cele mai fertile ale Europei, țărănimea ar fi fost nomadă în

veacul al XVIII-lea. Păstorii de sub munți erau desigur nomazi⁸ și au rămas nomazi până azi, adică își mână, potrivit ocupației, încoace și încolo turmele după anotimp; dar nu se poate dovedi că grosul țărănimii ar fi fost nomad sau seminomad în veacul al 18-lea.

„Că, pe teritoriile eliberate de curând de sub turci, haiducii se găseau din belșug și că se iveau bande de haiduci și în Ardeal, n-are cum ne mira de vreme ce s-au găsit Rozsa Sándori și feluriți Sobri Ioska (haiduci maghiari vestiți, nota tr.), încă în veacul al 19-lea. E incontestabil că nivelul cultural și economic al Transilvaniei întrecea cu mult pe cel din Principate, dar este desigur o exagerare intenționată, când se spune: „viața de producător de brânză a păstorului ardelean reprezenta un stadiu evoluat“ (Szekfű Gy.: *A magyar nemzet történe — Istoria națiunii maghiare*, VII, p. 446) pentru emigranții veniți cu duiumul din Țările românești. Căci n-avem decât să privim ce scrie despre țăranul din epoca fanariotă un martor cu totul neutru, consulul englez din Țara Românească: „Așa zisele necesități ale vieții: carnea, pâinea și vinul — se găsesc cu atâta îmbelșugare și sunt atât de ieftine (exportul fiind interzis, cu excepția Constantinopolului, înspre care era însă limitat), încât anul acesta și cel trecut proprietarii au fost nevoiți să arunce hambare întregi de cereale stricate, pe care le umpluseră în așteptarea unor prețuri mai bune... Această îmbelșugare trezește în pătura de jos urmările firești: mândăria, beția, lenea și o senzualitate aprinsă, dar o și face sănătoasă, puternică, îndrăzneță, ageră la minte și (exceptând perioadele de bătăi ale strângătorilor turci de biruri) mândră, mulțumită și curtenitoare⁹.

„E neîndoielnic că domniile fanarioți au jefuit poporul cât puteau; e necontestat chiar și faptul că țărănimia părăsea țara cu grămada. Dar, pe de o parte, impilarea într-adevăr temeinică reclamă un aparat administrativ, care subzista mai degrabă în Ardeal și, pe de alta, direcția fugii locuitorilor în țările străine nu era nici pe departe Transilvania ci — cu toate că sună straniu, dar faptul e dovedit — spre teritoriile administrate nemijlocit de turci.

„Sentimentele nemeșului ardelean și ale boierului român față de țăran erau aceleași, dar pe când nemeșul transilvan avea la îndemână un aparat administrativ relativ evoluat, pentru a ridica cât mai mult de la țăran și pentru a-l împiedica de la fugă, boierul român se găsea dimpotrivă într-o situație mult mai proastă. Iar dacă administrația turcă era foarte rea în perspectiva nemeșului și a boierului, asta nu înseamnă însă că era tot atât de rea din punctul de vedere al birnicului...

„Administrația austriacă, care a fost fără îndoială mai bună decât cea transilvană, a funcționat între 1718 și 1739 în Oltenia și Serbia de nord.

⁸ Termenul e cu totul impropriu: trebuie spus: *tranhumanți* (A.G).

⁹ R.W. Seton Watson: *A History of the Roumanians*, Cambridge, University Press, 1934, p. 167. (R.B.).

Incontestabil că la încetarea ei țărani români și sârbi au revenit fericiți sub administrația fanariotă și turcă. Citez în privința aceasta din *St. Stanojevic: Istoria srpskoj naroda*, Beograd 1910, ed. II, p. 242: „Emigrarea poporului sârb în Turcia, de pe teritoriul ocupat de Austria, a ținut tot timpul ocupației: de la 1718 la 1739, crescând din ce în ce și punând în mișcare mase tot mai mari“.

„Mai evidențiem că una din nemulțumirile de căpetenie stârnite de administrația austriacă se datora injoncțiunilor religioase și tendințelor de catolicizare, ceea ce supăra simțirile întregii populații și amenința în însăși existența lui clerul, depozitarul aproape unic al tradițiilor religioase și naționale și al culturii. Turcii n-au căutat niciodată să smulgă poporul din ortodoxie. Stabilitatea relativă, de care s-a bucurat administrația turcească, cu toate scăderile ei numeroase, se datorește în nu mică măsură acestei toleranțe religioase. Trebuie să nu uităm, mai departe, nici factorul celălalt: serviciul militar, de care în Turcia erau scutiți nemahomedanii“ (8–11).

Încheiem, citând alineatul al doilea al prefeței care e semnată: *Societatea istorică maghiară* și datată: *1 august 1940*, a volumului *Siebenbürgen*: „Savanții care au realizat această lucrare nu știu ce este propaganda. Ei nu sunt dispuși să înfrumusețeze sau să falsifice faptele, nici măcar de dragul obiectivelor naționale actuale. Ei rostesc adevărul, punând în cumpănă întreg prestigiul lor științific, fie că aceasta îi convine sau nu poporului nostru maghiar, căci ei sunt pătrunși de convingerea că descoperirea adevărului este spre binele națiunii și spre lămurirea neamului, pe când minciuna și falsul le înjosesc pe ambele“.

A FOST TRANSILVANIA ÎN VEACUL AL XVIII-LEA ȚINTĂ SAU PUNCT DE PLECARE DE MIGRAȚIUNI ROMÂNEȘTI?

Publicat în „Geopolitica și Geoistoria“ I (1941), 1 (Septembrie–Octombrie), p. 90–97. Semnat Anton Golopenția. Republicat sub formă de extras, împreună cu *Populația teritoriilor românești desprinse în 1940*, într-o broșură a Societății Române de Statistică, București, 1941, la p. 18–24.

Articolul reia și adâncește critica uneia dintre tezele de bază ale volumului *Siebenbürgen* — și anume aceea că românii din Transilvania provin din imigrări masive și târzii (petrecute în secolul al XVIII-lea) de români din Principate în Transilvania. El a fost deci tratat ca o continuare firească a textului „*Siebenbürgen*“ sau *Transilvania prezentată de unguri* și reprodus ca atare în ediția de față.

Tema abordată de A.G. va fi reluată de Ion Conea în articolul „*Tota Transilvania ad nos venit*“, „Geopolitica și Geoistoria“, II (1942), 1 (Ianuarie–Februarie), p. 11–23. La p. 14 a articolului, I. Conea scria: „Nu există, sub tot versantul nordic al Alpilor Transilvaniei, nu un singur sat cu populație venită în întregime de pe versantul sudic, dar nici măcar o singură uliță de sat, undeva, cu astfel de populație. Doar ici-colo câte un păzitor de vite sau câte un cioban la câte o stână, care s-a luat cândva după o turmă ardeleană trecută să ierneze în Principate. Această-i tot ce ar putea constata un expert sau un arbitru străin, venit din proprie hotărâre sau trimis de un for de justiție internațională, care for și-ar propune, să zicem, să cântărească la fața locului cât adevăr zace în teoria lui Iancsó Benedek“. Iar în concluziile prezentării amănunțite a localităților muntene și oltene cu populație de origine ardeleană, el nota: „Carpații Meridionali n-au fost niciodată hotar între populațiile de pe cele două versante ale lor, populații care de fapt erau una singură: românească. Cea de pe versantul sudic întreține legături strânse cu cea de pe cel nordic, dar n-a trecut mai niciodată dincolo, spre a întemeia acolo așezări nouă, alătura de cele autohtone preexistente, sau spre a se așeza în acestea, în mijlocul populației locale. De dincolo dincoace, însă, a fost totdeauna curent de imigrare și de fondare de sate noi, sub strașina Carpaților mai ales, dar și până în malul Dunării. Sulzer, Raicevich, Del Chiaro, Fotino etc., cu toții vorbesc de un procent însemnat de populație ardeleană

emigrată și fixată sub versantul sudic al Carpaților. Cauza principală stă, desigur, în transhumanță, acest milenar *du-te vino* al păstorilor ardeleni între „patria lor de vară” — muntele și „patria cea de iarnă” — Balta Dunării și șesurile periferice. [...] Dar nu e numai transhumanța cauza. Ci, cum văzurăm, au mai fost și altele, în frunte cu persecuțiile religioase, ca și cu militarizarea, din jumătatea a doua a sec. XVIII, a ținuturilor ardelenene de sub granița carpatică, care veneau și unele și cealaltă, pentru români, cu condiții de viață intolerabilă. Persecuțiile religioase, cum toată lumea știe, au atins maximum de intensitate în jurul anului 1700 și s-au prelungit mai ales în secolul XVIII, tot: militarizarea grănicerească a avut și ea loc, cu toate consecințele ei — în primul rând emigrarea de români ardeleni în Principate — în același secol XVIII“. (p. 23, 24).

În articolul *Migrațiuni din Ardeal peste Carpați în lumina toponimiei*, publicat în același număr II din „Geopolitica și Geoistoria“, la p. 69–73, C. Racoviță ia, de asemenea, ca punct de plecare, articolul de care ne ocupăm aci: „Răspunzând unor afirmații ale istoricilor unguri, reînnoite recent, d. A. Golopenția a readus în dezbatere problema considerată închisă prin limpeziciunea ei, a direcției migrațiunilor peste lanțul carpatic. D-sa afirmă încă o dată că Transilvania a fost punct de plecare, iar nu țintă a migrațiunilor. În marginea acestei discuții, voi nota câteva argumente ce se pot desprinde din studiul toponimiei în favoarea acestei teze, trimițând la articolul citat [*A fost Transilvania...*, S.G.] pentru altfel de argumente“ (p. 69).

În sfârșit, de așa-zisa „imigrare în masă a valahilor în Transilvania din cauza asupririi fanariote“ se ocupă și Gheorghe I. Brătianu, în articolul *Misiunea istorică a Ungariei* („Geopolitica și Geoistoria“ II (1942), 1 (Ianuarie-Februarie), p. 1–10; de consultat, în special, p. 3–4).

PREOCUPĂRI BIOPOLITICE UNGUREȘTI

Publicat în „Geopolitica și Geoistoria“ II (1942), 1 (Ianuarie–Februarie), p. 24–37.

Contribuția lui A.G. se înscrie într-un grupaj de articole care examinează cu acribie tezele vehiculate obsedant de propaganda maghiară a epocii, subliniindu-le lipsa de temei științific: Gheorghe I. Brătianu, *Misiunea istorică a Ungariei* (p. 1–10); Ion Conea. „*Tota Transilvania ad nos venit*“ (p. 11–23); T.A. Stoianovici. *O teorie maghiară a răzășiei* (p. 37–44).

Corespondența lui A.G., publicată în volumul A. Golopenția. *Ceasul misiunilor reale*, editat de Ștefania Golopenția (București: Editura Fundației Culturale Române, 1999), vedește interesul constant pentru comunicarea științifică între specialiștii români și unguri al lui A.G. Convins că „[p]ropagandă, noi care suntem cărturari, nu putem face decât cărturărește“ (Leipzig,